

DOI 10.31909/26168774.2021-(52)-11

УДК 94(477):[929.7:336.7](498.7+477.7-89Бєс)"185/190"(043.5)

**CONTRIBUTION OF THE NOBILITY OF BESSARABIA PROVINCE
OF THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE CREDIT AND BANKING
SYSTEM OF THE REGION (OF THE LATE 19TH –
THE EARLY 20TH CENTURIES): HISTORIOGRAPHY OF QUESTION**

**ВНЕСОК ДВОРЯНСТВА БЕССАРАБСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ
В СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК
КРЕДИНО-БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ РЕГІОНУ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.): ІСТОРИОГРАФІЯ ПИТАННЯ**

Олександр Михайлов

кандидат історичних наук

E-mail: mykhailov@idguonline.net

ORCID: 0000-0002-0049-3349

Ізмаїльський державний гуманітарний
університет, Україна

Alexander Mikhailov

PhD of Historical Science

E-mail: mykhailov@idguonline.net

ORCID: 0000-0002-0049-3349

Izmail State University of Humanities, Ukraine

ABSTRACT

In this article, an attempt is made to generalize and systematize the problem-chronological method of the existing scientific literature on the contribution of the Bessarabian nobility in the development of the credit and banking system of the region. It is proved that since the formation of the Central State Bank of the Russian Empire, researchers have focused only on recording events and characterizing the general state of credit in the state. It is described that at the end of the XIX century. theoretical works appear in which the credit and banking system is considered as a socio-economic phenomenon.

It is explained that during the reign of Soviet ideology consideration of this topic was not the subject of special studies and only in a number of works there were fragmentary mentions of the participation of the nobility in the financial system of the empire, which was defined as a negative phenomenon. Appeals to the subject of credit resumed only in the early 90's of the twentieth century.

Explorations from the history of the South Bessarabian lands became important for us, in which the role of the nobility of Bessarabia in the credit and banking system of the empire in the period under study was highlighted. At the beginning of the XXI century. in the context of regionalization of historical science, researchers pay attention to the study of the participation of the Bessarabian nobility in lending and usury. The author paid special attention to the research of domestic scientists who studied the economic and credit and banking situation in the Ukrainian lands, including the South of Ukraine. The fact is that in the territory of Bessarabia spread their activities various banking institutions, such as: Poltava land, Kherson zemstvo, Bessarabian-Tavriya land and commercial banks: Odessa private, Odessa accounting and more. Peculiarities of the regional nobility, which had the status of provincial and border, proximity to neighboring Balkan peoples and the Danube countries led to certain differences in the interaction of the credit and banking system on the aristocrats of southern provinces, and hence the interest of Western European historians.

The author emphasizes that in modern historiography there is a sufficient amount of work on various issues related to the history of the Bessarabian and South Ukrainian nobility of different chronological periods, but the participation and contribution of the aristocracy of the Bessarabian province in the financial system has not been comprehensively studied.

Key words: *historiography, scientific works, Bessarabia, mobility, credit.*

Постановка проблеми. Кредитно-банківська система Російської імперії з другої половини XIX ст. набувала рис важливої економічної галузі. Вона не лише була покликана полегшити впровадження реформ 1860-1870-х рр., але й сама мала послужити прикладом загального оновлення державного ладу. Для розробки стратегії та участі в даному процесі були задіяні представники різних верств населення, але провідний статус належав дворянству, як опорі самодержавної влади. З часом кредитно-банківська система стала одним з чинників, який визначав ступінь розвитку держави. З огляду на це проблематику участі дворян в системі кредиту досліджували провідні економісти та історики.

Актуальність теми. Кредитно-банківська сфера, як правило, розглядалася в комплексі з іншими економічними питаннями, що більше сприяло дослідженням окремих явищ, а не поглибленому науковому аналізу проблеми. На сучасному етапі розвитку української історичної науки зросло прагнення дослідників до нового осмислення подій, відтворення історії становлення кредитно-банківської галузі з урахуванням регіонального аспекту; з'явилася можливість для всебічного та об'єктивного вивчення зазначених питань.

Дослідження місця та ролі дворянської верстви в розвитку кредитно-банківської системи південноукраїнських губерній має свої особливості. Одна з них полягає в тому, що вказаному питанню присвячено незначну кількість наукових праць. Як правило, Бессарабський регіон розглядався в контексті з іншими губерніями Російської імперії, що певною мірою унеможливило виокремлення особливостей його розвитку. Такий стан можна пояснити тим, що Бессарабія увібрала в себе багато традиційних рис щодо впровадження загальної імперської кредитної політики. Тому до аналізу історіографії було залучено праці, що розкривають історію становлення та розвитку кредитно-банківської системи Російської імперії періоду 1879 – 1917 рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд наукових досліджень дозволив дійти висновку, що історіографію питання внеску дворянства в становлення та розвиток кредитно-банківських установ південноукраїнських губерній умовно можна поділити на три проблемно-хронологічні напрями:

1. Наукові праці з історії становлення і розвитку кредитно-банківської та фінансової системи. Значний пласт літератури в цьому напрямку систематизувала в своїй праці В. Шевченко «Приватне банкірське підприємництво в Одесі (XIX – початок XX ст.)» (Шевченко, 2010).

2. Дослідження з історії південнобессарабських земель. В означеному напрямі важливе місце посідає праця колективу авторів Ізмаїльського державного гуманітарного університету під редакцією Л. Циганенко «Південна Бессарабія (кінець XVIII – XIX ст.)», яка дає ретельний аналіз історіографії даного питання (Циганенко, 2011).

3. Дослідницька спадщина, присвячена питанням історичної еволюції дворянства Півдня України. Змістовний аналіз наукової літератури з питання розвитку південноукраїнського дворянства надає монографія Л. Циганенко «Дворянство Півдня України» (Циганенко, 2009).

Серед дослідників українського дворянства можна відзначити А. Устенко, В. Марочко, В. Ликова, О. Любко, І. Власюка, Н. Темірову, які окрім зазначених питань, аналізували занепад та подальшу долю вітчизняного нобілітету.

Метою статті є аналіз теми внеску дворянства Бессарабської губернії в становлення та розвиток кредитно-банківської системи регіону в українській й зарубіжній історіографії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз історіографії слід розпочати з наукових праць з історії становлення та розвитку кредитно-банківської та фінансової системи. Варто наголосити, що перші дослідження в даному напрямку характеризувалися суто практичним спрямуванням. Історія появи та діяльності кредитно-банківських установ

**Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного
університету. Серія: Історичні науки. Випуск 52.**

була об'єктом вивчення економістів, які значну увагу приділяли функціональним особливостям, перспективам та негативним характеристикам у діяльності фінансових організацій, аналізу щоденного розпорядку та програмного наповнення. Практична цінність й громадська значущість цих установ відмічалася на сторінках наукових праць вже з середини XIX ст.

Наукові праці щодо ефективності кредиту з'явилися вже з самого його зародження та виокремлення у державних реформах. Так, у 1865 р. вийшла праця Л. Розенталя «З приводу питання про земельний кредит» (Розенталь, 1865). Дослідник наголошував на непрактичності викупної системи для сільського населення, що обумовлювалося доволі високими відсотковими ставками по позикам.

Одна з перших монографій, присвячених законодавчим актам приватних компаній та кооперативних установ, «Акціонерні компанії: юридичне дослідження» А. Камінка вийшла в 1902 р. (Камінка, 1902). У роботі аналізуються правові компетенції багатьох приватних комерційних установ, що діяли на акціонерній основі. Автор розкрив проблеми адаптації означених закладів у Російській імперії, їх перспективність та важливість у подоланні економічних криз.

Монографія О. Зака, присвячена діяльності Селянського поземельного банку (1883-1910 рр.), була опублікована в 1911 р. (Зак, 1911). Хоча більшість праць цього автора не мали історичного спрямування, робота найповніше розкривала історію виникнення та розвитку Селянського поземельного банку. О. Зак зазначав, що незважаючи на назву, операції банку до змін у його статуті (1905 р.) були спрямовані скоріше на допомогу заможним землевласникам, ніж селянам. Дослідник досить негативно оцінював діяльність Селянського поземельного банку: «В цілому лише назва «Селянський поземельний банк» до 1906 р. була, на жаль, єдиною обставиною, що дійсно відповідала інтересам селянства» (Зак, 1911: 123).

Слід зазначити, що автори другої половини XIX – початку XX ст. мало зверталися до архівних джерел, але цю лакуну вони компенсували власними спостереженнями та використанням матеріалів тогочасної статистики.

Чітке визначення категорій, класифікацій та відмінностей кредитних установ подано в статті В. Кільчевського «Яка різниця між банками та кредитними товариствами (з бесід на кооперативних курсах)» (Кільчевський, 1913). Учений не лише розкрив різницю між фінансовими установами, але й визначив їх практичне значення для виконання різних комерційних завдань та господарських потреб.

Окремо слід відзначити українських економістів другої половини XIX – початку XX ст. Так, професор Київського університету О. Билимович у статі «До питання про розцінку господарських благ» розглядав цінність як «продукт суб'єктивних оцінок людей», з яких виводив величину господарської цінності благ (Билимович, 1914). Автор розцінював прибуток і заробітну плату в залежності від граничної продуктивності капіталу та праці, що відповідало позиції австрійської економічної школи.

Важливе значення для подальшого розвитку української економічної теорії мали праці М. Туган-Барановського (1865-1919) – економіста світового рівня, відомого теоретичними дослідженнями з питань психологічної цінності економічних циклів; соціальної теорії розподілу; кон'юнктури грошей тощо. Так, у статті «Соціальні основи кооперації» (Туган-Барановський, 1916) учений дослідив історію, теорію і практику кооперативного руху, в тому числі діяльність дрібних кредитних установ шульцеделічівського та райффайзенівського типу, які швидко розповсюджувалися серед сільського населення Російської імперії. Кооперація, на думку дослідника, це єдина форма господарської організації, що виникла в результаті діяльності певних соціальних груп населення з метою поліпшення наявної системи господарювання. «Розвиток кооперації започатковується внаслідок впливу на ринок соціалістичного ідеалу, сутність якого полягає в прагненні до економічної рівноваги всіх членів суспільства і соціальної

справедливості на основі заперечення приватної власності. Кооперація – це підприємництво некапіталістичного типу та форма захисту трудящих від натиску капіталу. Кооперація економіки – це боротьба за новий соціальний устрій мирними засобами, без насильства» (Туган-Барановський, 1916: 5). Доволі важливого з позицій сьогодення є ідея М. Туган-Барановського про забезпечення національної грошової одиниці (гривні), за умови відсутності золотого запасу, так званим стратегічним товаром, а саме – українським цукром.

Основоположне значення для об'єктивної оцінки загальних кредитних та банківських тенденцій у світі наприкінці XIX – на початку XX ст. мали зарубіжні публікації та монографії. Для нашого дослідження доцільним є звернення до монографії британської дослідниці, академіка М. Міллер, що вийшла в 1922 р. Пані академік працювала в Лондонській школі економіки та політичної науки, на кафедрі славістики, була викладачем кафедри торгівлі в Ліверпульському університеті. Праця має назву «Економічний розвиток Росії у 1905-1914 рр.» (The Economic development of Russia 1905-1914 with special reference to trade, industry and finance) (Miller, 1926). Монографія М. Міллер містить важливі відомості та факти, викладені в простій та доступній формі. Зокрема, в другому розділі своєї праці, під назвою «Фінансова система» – авторка проаналізувала діяльність Селянського та Дворянського банків, їх залежність від субсидування з боку Державного банку. Окрім цього, дослідниця надала власне бачення основних причин виникнення державного боргу Російської імперії, виокремлюючи серед основних системні проблеми економіки командного типу та збитковість, яку несла для держави політика підтримки дворянського стану. Дослідник П. Пейн у 1967 р. опублікував працю «Ощадний банк Глазго 1863-1914 рр.» (The Savings Bank of Glasgow 1863-1914) (Payne, 1967), в якій дав оцінку банківській системі, що мала чільні позиції в Шотландії. Відомості щодо даних банків були використані для порівняння з аналогічними фактами про російські банки.

Цікаві матеріали містить колективна праця доктора Лінди Перітон та професора Ж. Метбі «Ощадні банки та ощадні каси XIX ст. в Англії» (Peryton, Metby, 2018). З-поміж різноманітних економічних принципів представниці Йоркського університету окремо виділили гендерну кредитну політику держави. Авторки звернули увагу на загальне поліпшення кредитних прав жінок, можливість зберігати кошти на депозитних рахунках.

У Російській імперії з другої половини XIX ст. також відбувалося відкриття підзвітних Державному банку ощадних кас. Означена праця дозволила порівняти діяльність європейських та російських фінансових установ того часу.

В радянські часи пріоритети дослідження історії кредитно-банківської справи в Російській імперії, в тому числі й в південноукраїнських губерніях, різко змінюються. Важливою методологічною основою дослідження став марксистський підхід. Дослідник І. Гіндін став автором монографій «Банки і промисловість в Росії. До питання про фінансовий капітал в Росії» (Гіндін, 1927), «Державний банк та економічна політика царського уряду (1861-1892 рр.)» (Гіндін, 1960). В даних наукових дослідженнях вчений подав матеріали щодо участі основних комерційних банків Російської імперії у розвитку промислового сектору держави. Автор обґрунтував причини й наслідки поступового злиття фінансового та промислового капіталів, зазначивши, що даний процес став важливою передумовою для заснування в губерніях кредитно-банківських установ. І. Гіндін проаналізував причини та наслідки утворення Державного банку Російської імперії, надавши власну оцінку економічній політиці царського уряду. На думку вченого, ефективне функціонування Державного банку унеможливлювалося постійною витратою коштів на підтримку аристократів, через що діяльність Державного банку була фактично приречена на невдачу. В монографіях наведено конкретні приклади зростаючих пільгових ставок для поміщиків у Дворянському банку, що в кінцевому результаті стримувало економічний розвиток імперії. Селянський банк, який продавав землі поміщиків селянам

за високими цінами та відсотками, на думку дослідника, не виправдав ні своєї назви, ні призначення.

Неможливо оминати увагою працю Д. Шемякова «Нариси економічної історії Бессарабії епохи імперіалізму» (Шемяков, 1980), в якій зібрано значну статистичну інформацію щодо діяльності кредитно-банківських установ у регіоні. В монографії розглядається функціонування дрібних кредитних закладів та їх значення для економічного розвитку краю. Автор проаналізував наслідки діяльності банків, відділення яких існували в Бессарабії та цілком негативно оцінив засилля іноземного капіталу в банківських установах того часу.

Таким чином, до початку ХХ ст. та в радянський період питання участі нобілітету Бессарабської губернії в кредитно-банківській системі регіону не було предметом самостійного вивчення в історіографії. Фактично воно губиться в наукових працях, що розкривали загалом фінансову систему Російської імперії.

З 1990-х років, із здобуттям Україною незалежності, з'явилися історичні дослідження нової проблематики, що стало позитивним явищем для об'єктивної оцінки подій минулого. Одним з пріоритетних напрямів наукових розвідок стала регіональна історія.

Це знайшло відбиток у статті І. Дружкової «Єврейські банкіри в Одесі в ХІХ ст.», в якій дослідниця оперує важливою інформацією стосовно фінансової діяльності єврейських банкірів Одеси. Публікація має неабияке значення для нашого дослідження, оскільки вищезначені підприємці отримували дворянські звання як за свій внесок у розвиток кредитної справи, так і за стимулювання різних галузей державного господарства. Авторка відмічає, що «з другої половини ХІХ ст. одну з головних ролей у цьому напрямі відігравала родина дворян Рафаловичів» (Дружкова, 2010: 37). Зважаючи на це, варто зауважити, що представники цієї родини, мали причетність до відкриття кредитних і банківських установ у Кишиневі та в інших південноукраїнських містах; надавали додаткові фінансові опції для населення губернії.

Питанням розміщення фінансового капіталу в промисловості регіону присвячена стаття І. Довжука «Інвестування промисловості Півдня України наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.» (Довжук, 2005). Автор акцентував увагу на джерелах та шляхах надходження фінансових ресурсів, розміщенні внесків, цінних паперів та іншого майна в промисловість південноукраїнських губерній, що сприяло розвитку даної галузі економіки.

Значним обсягом інформації щодо фінансово-економічного розвитку України загалом і південноукраїнських губерній зокрема, відрізняється двотомне дослідження колективу авторів: Т. Балабушевича, В. Барана, В. Барана та інших під егідою Національної академії наук України та Інституту історії України – «Економічна історія України» (Балабушевич, Баран, 2011: 205). В роботі увагу зосереджено на питаннях кредитного розвитку та банківської діяльності в нашій державі. Автори розкривають особливості організації державних, громадських, приватних фінансових закладів; деталізують типи кредитних установ, пояснюють їх призначення, можливості та перспективи. Праця є прикладом чіткого структурування основних форм кредиту, вона розкриває відмінності між дрібним і довгостроковим кредитом, оцінює значення законодавчих положень для роботи комерційних та іпотечних банків. Робота має особливий предметний зв'язок з нашим дослідженням через конкретизацію діяльності Одеських кредитних установ, які діяли на території Бессарабської губернії, де аристократи були клієнтами, засновниками, працівниками. Особливого значення набуває опис операцій, які здійснювали Полтавський земельний, Херсонський земський, Бессарабсько-Таврійський приватний земельний банки – важливі представники іпотечного кредиту в Бессарабській губернії.

Фактори, які вплинули на оподаткування фінансових закладів й кредитно-банківських установ, основні принципи та державні пріоритети проаналізовано в монографії А. Толкушкіна «Історія податків в Росії» (Толкушкін, 2001). Автор характеризує основні види податків, зборів, інших платежів обов'язкового характеру в різні історичні епохи, починаючи з стародавньої Русі до 2000 року. Зокрема, значну увагу приділено етапам становлення податкової системи імперії в XIX ст.; розкрито зміст найважливіших економічних реформ; проаналізовано еволюцію поглядів й концепцій оподаткування. Зміни в податковій сфері розглядаються у взаємозв'язку зі змінами в державному устрої, з управлінням та розпорядженням державною власністю, системою натуральних повинностей і добровільних внесків. Робота має важливе значення для нашого дослідження, оскільки торкається основних питань оподаткування кредитних установ та приватних фінансових закладів, які існували на території Російської імперії та були аналогічними для південноукраїнських губерній.

Розвиток банкірського підприємництва в Одесі XIX – початку XX ст. досліджено в монографії «Приватне банкірське підприємництво в Одесі» В. Шевченко (Шевченко, 2010). В роботі з'ясовано, що саме на Півдні України склалися необхідні умови для розвитку даного фінансового сектору економіки, а саме: природно-географічні, організаційно-правові чинники та сприятлива внутрішня політика імперського уряду. Авторка детально проаналізувала процес розробки спеціального законодавства щодо банкірських установ, визначила його результати.

Юридичними засадами розвитку банків відзначається інша стаття дослідниці «Правове регулювання банкірської діяльності у підросійській Україні (кінець XIX – початок XX ст.)» (Шевченко, 2008). У публікації подано детальний огляд законів, положень, статутів, постанов, які приймалися Державною радою, Міністерством фінансів, керівниками Державного банку та іншими урядовими органами з питань приватного кредиту в цілому й банківських закладів зокрема. Спроби державної регламентації підприємницької фінансової діяльності виявилися, на думку вченої, невдалими через посилення ролі буржуазії та ринкової конкуренції.

Окремо слід зупинитися на дослідженнях, присвячених розвитку лихварства. Так, у статті В. Кириченка «Правова протидія лихварству в Російській імперії» (Кириченко, 2011) подано характеристику лихварської позики, проаналізовано ставлення держави до лихварів, розглянуто особливості законодавчого регулювання лихварського кредиту.

У наукових розвідках М. Казьмирчук досліджуються питання діяльності ломбардів, які в Російській імперії водночас вважалися і кредитними і благодійними установами, вказуються об'єктивні наслідки діяльності цих закладів для населення. Це праці: «Соціальна діяльність ломбардів підросійської України (1886-1917)» (Казьмирчук, 2005) та «Соціальна діяльність Миколаївського міського ломбарду наприкінці XIX – початку XX ст.» (Казьмирчук, 2009).

У 2014 р. вийшла стаття Л.І. Синявської «Вплив фінансової діяльності уряду Російської імперії на розвиток підприємств важкої промисловості сходу й півдня України в 1914-1916 рр.», в якій наголошувалося на системних емісійних проблемах Державного банку (Синявська, 2014). Дослідниця визначила, наскільки ідея сприяння важкій промисловості шляхом збільшення грошової маси, сприяла фінансовій кризі в імперії.

В «Українському історичному журналі» за 2017 р. опубліковано статтю С. Орлик «Проблеми фінансової політики Російської імперії в роки Першої світової війни в науковій спадщині М. Тугана-Барановського», в якій авторка, серед інших питань, розглянула процес випуску кредитних білетів Державним банком (Орлик, 2017). Дослідниця з урахуванням поглядів відомого українського економіста пояснила, що велика маса паперових грошей та їх постійний друк, було вимушеним кроком і єдиною можливістю продовжити субсидування армії, промисловості в цілому, а не помилкою посадових фінансистів.

**Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного
університету. Серія: Історичні науки. Випуск 52.**

Ще одна стаття даного збірника – «Кредитна система сільського господарства в умовах аграрних реформ другої половини XIX – початку XX ст.» (Якименко, 2017). М. Якименко аналізує проблеми невідповідності загальноімперської кредитної системи до аграрної реформи. Дослідник аргументовано довів, що існуючі сільські кредитні каси діяли за положеннями 1840-х рр. й не відповідали тогочасним потребам селян. Проте вчений наголосив на позитивності розбудови системи іпотечних банків і установ дрібного кредиту, які наприкінці XIX – XX ст. стали більш соціально орієнтованими.

У монографії С. Мошенського «Ринок цінних паперів Російської імперії» розкриваються основні критерії фінансової діяльності, інвестицій та вкладень впливових дворянських домів південноукраїнського регіону: Родоконакі, Рафаловичів, Єфрусси, Вучинів та інших (Мошенський, 2014). Автор наголошував на їх міжнародних фінансових операціях, що позитивно впливало на загальноімперський розвиток банківської справи.

Окрему групу досліджень становлять праці з історії південнобессарабських земель. Банки, їх філії та інші кредитні установи часто були об'єктом не предметного, а комплексного дослідження. В другій половині XIX – на початку XX ст. учені різного фахового спрямування в статтях історичного, економічного, культурологічного, природничо-географічного змісту, довідниках та монографіях, які торкалися становища південноукраїнських губерній, нерідко обмежувалися стислими нарисами щодо кредитно-банківських установ, іноді лише констатуючи їх кількість, назви та адміністративне базування останніх. Це пояснюється певною маловідомістю та новизною самих кредитно-банківських закладів, тому дослідники були змушені з обережністю ставитися до їх опису й аналізу.

Загальні відомості про кількість кредитних товариств та їх спрямування містить збірник під редакцією П. Крушевана «Бессарабія. Географічний, історичний, статистичний, економічний, етнографічний, літературний і довідковий збірник» (Крушеван, 1903). Автор проаналізував економічну та фінансову ситуацію в Бессарабії, визначив тенденції та своєрідність розвитку регіону на початку XX ст., надав перелік головних банків і кредитних установ, що діяли в регіоні.

У роботі Л.С. Берга «Бессарабія, країна-люди-господарство» здійснено аналіз господарського та повсякденного життя населення Бессарабської губернії. Дослідник стисло оцінив галузі впровадження доступного соціально-орієнтованого кредитування (Берг, 1918).

Окремо слід зупинитися на дослідженнях молдавських учених, присвячені історії та розвитку Бессарабської губернії. В монографії Я. Гросула та І. Будака «Нариси історії народного господарства Бессарабії (1861-1905)» акцентовано увагу на особливостях економічного розвитку Бессарабської губернії, в тому числі й фінансово-кредитної системи (Гросул, Будак, 1972).

Історію міст Бессарабії, муніципальних установ, населення та роду його заняття, розкриває у своїй монографії «Міста Бессарабії (1861-1900): нариси соціально-економічного розвитку» В. Жуков (Жуков, 1975). Дана праця, науковим редактором якої став відомий дослідник історії Бессарабії професор Я. Гросул, серед величезного масиву матеріалу містить інформацію стосовно потреб міського населення в доступному, соціально орієнтованому кредитному забезпеченні. В. Жуков засуджував лихварство, що процвітало в губернії, наводив конкретні приклади участі дворянства в цьому виді фінансової діяльності. Цікавою особливістю, на думку вченого, було те, що представники нобілітету виступали як кредитори-позикодавці, так і в якості боржників-позичальників. Історик наводить низку фактів щодо продажу лихварям майна дворян за борги. Окрім цього, дослідник подає інформацію про банківські установи, кредитні заклади, що діяли в містах губернії.

Серед інших досліджень молдавських учених помітне місце займає робота М.П. Мунтяна «Соціально-економічний розвиток Бессарабії в XIX ст.» (Мунтян, 1977).

Дослідник побудував економічний опис краю за принципом «до і після реформ ХІХ ст.». Автор констатував поліпшення загальної інфраструктури та промислової кон'юнктури регіону. Абстрагуючись від аналізу кредиту та фінансової системи Бессарабії, М.П. Мунтян дав лише стислу негативну оцінку цим установам, як таким, що не могли забезпечити інтереси селянства та робочої верстви.

Питанням економічної історії розвитку краю, діяльності промислових підприємств та їх фінансової підтримки з боку банків імперії присвячені праці О. Лебеденка та і А. Тичини «Українське Подунав'я» (Лебеденко, Тичина: 2002); колективу авторів під редактуванням Л. Циганенко «Південна Бессарабія (кінець ХVІІІ – ХІХ ст.)» (Циганенко, 2011) та інші.

Окремо зупинимося на розгляді дослідницької спадщини з питань історії становлення та розвитку дворянства. Особливості розвитку південноукраїнського нобілітету проаналізовано в монографії Л. Циганенко «Дворянство Півдня України», в якій досліджується широкий спектр проблем формування південноукраїнського дворянства, його роль в соціально-економічному розвитку та суспільно-політичному житті регіону в другій половині ХVІІІ – на початку ХХ ст. (Циганенко, 2009). Зокрема, авторка розглядає участь бессарабського дворянства в кредитній діяльності, лихварстві, зупиняється на питаннях залежності аристократичних господарств від кредитних позик. Авторка не лише проаналізувала фінансово-кредитні потреби нобілітету, а й навела факти, що об'єктивно розкривають організаційні та фінансові можливості дворянства в цій галузі економіки.

У дослідженні «Російське дворянство в історії Бессарабії» М. Башли зосередила увагу на поліетнічності регіонального нобілітету та здобутках дворянства на шляху економічного піднесення Бессарабії (Башли, 2013).

Чимала кількість статей та наукових розвідок з історії та специфіки розвитку південноукраїнських губерній й дворянства, зокрема, було опубліковано на шпальтах «Українського історичного журналу». Так, у 2016 р. вийшла стаття В. Томазова «Одеські купці Янніс і Томас Раллі та їхні нащадки: соціальна адаптація й еволюція родини (ХІХ ст.)» (Томазов, 2016). В зазначеній публікації автор дослідив трансформацію грецького роду підприємців-купців від простих переселенців-колоністів до стану імперської аристократії. Дослідник акцентував увагу на великому обсязі бессарабської пшениці, який щорічно вивозився через чорноморські порти та посиленні адміністративного впливу Раллі не лише в Одесі, а й у Бендерському повіті. Серед ряду торговельних та фінансових характеристик Раллі, вчений вказав й на його безпосередню участь в утворенні Одеського облікового банку. Ще одна стаття вченого «Матвій Маврокордато – громадський діяч, благодійник та меценат», присвячена діяльності одного з представників відомого роду грецьких аристократів. Історик наголошував не лише на торговельних та підприємницьких талантах дворянина, а й на соціальній значущості його діяльності для південноукраїнського регіону (Томазов, 2015).

У 2018 р. вийшла стаття Є. Сидоровича «До питання про переселення французької аристократії на Південь України наприкінці ХVІІІ – на початку ХІХ ст.», в якій автор переконливо довів, що Французька революція та розгром Наполеона – це одна з фундаментальних причин появи французького нобілітету в Одесі, Херсоні та інших південноукраїнських містах. Зокрема, історик дослідив родинні історії Рішельє, Рув'є, Поліньяків, що формували південноукраїнську торговельну і фінансову традицію, сприяли посиленню іноземного капіталу, організовували діяльність фінансових закладів і торгових домів у регіоні (Сидорович, 2018).

Висновки. Проблематика становлення та розвитку кредитно-банківської системи є одним з актуальних напрямів сучасних міждисциплінарних досліджень. Проаналізувавши ступінь розробки теми в українській і зарубіжній історіографії з окресленої тематики, нами виділено три проблемно-хронологічних напрями: а) наукові праці з історії

**Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного
університету. Серія: Історичні науки. Випуск 52.**

становлення та розвитку кредитно-банківської та фінансової системи; б) дослідження з історії південнобессарабських земель; в) дослідницька спадщина, присвячена питанням історичної еволюції дворянства Півдня України.

Наприкінці XIX ст. наукові праці з історії кредиту характеризувалися статистичним оглядом та аналізом фінансових операцій. У 1920-1990-х рр. дослідження будувалися за марксистським принципом. Головною ідеєю цього періоду була фіксація негативних ознак фінансової системи Російської імперії. В добу незалежності досліджуються окремі сторони кредитно-банківської сфери із залученням регіонального підходу. Наявні публікації з історії південнобессарабських земель дозволяють провести усебічний аналіз розвитку губернії та виділити економічні чинники. Дослідження з історії дворянства зосереджують ряд питань, в тому числі професійної та економічної зайнятості аристократів. Проте, на даному етапі відсутні комплексні праці з внеску дворянства у кредитну систему Російської імперії, південноукраїнських земель, що підвищує перспективність та актуальність майбутніх досліджень.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Башли М.І. Російське дворянство в історії Бессарабії (70-ті рр. XIX – початок XX ст.). *Матеріали десятої Міжнародної науково-практичної конференції «Україна наукова»*. К: Меганом, 2013. С. 1-3.

Берг Л. С. Страна-люди-хозяйство. Петроград: Огни, 1918. 242 с.

Билимович О. К. вопросу о расценке хозяйственных благ. Ч. 1. Киев, 1914. 41 с.

Гросул Я.С., И.Г. Будах. Очерки истории народного хозяйства Бессарабии. (1861-1905 гг.). Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1972. 603 с.

Гиндин И.Ф. Банки и промышленность в России. К вопросу о финансовом капитале в России. Москва: Акционерное «Промиздат» Общество, 1927. 208 с.

Гиндин И.Ф. Государственный банк и экономическая политика царского правительства (1861-1892 гг.). Москва: Академия Наук СССР. Госфиниздат, 1960. 412 с.

Шемяков Д.Е. Очерки экономической истории Бессарабии эпохи империализма. Кишинев: Штиинца, 1980. 252 с.

Довжук І.В. Інвестування промисловості Півдня України наприкінці XIX – на початку XX ст. *Історичні записки. 2005*. Вип. 7. Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля., С. 78-87.

Дружкова И. С. Еврейские банкиры в Одессе XIX века. Одеса: Мигдаль Times №48-49, 2010. С. 36-39.

Економічна історія України : Історико-економічне дослідження: в 2 т. / [авторський колектив: Т. А. Балабушевич, В. Д. Баран, В. К. Баран та ін.]; під редакцією В. А. Смолія. [Т. 2.]. Київ: НАН України. Інститут історії України. Ніка-Центр, 2011. 696 с.

Жуков В.И. Города Бессарабии 1861-1900 (Очерки социально-экономического развития). Кишинев: Штиинца, 1975. 291 с.

Зак А.Н. Крестьянский поземельный банк 1883-1910. Москва: Типография А.Л.Левенса, 1911. 607 с.

Казьмирчук М.Г. Соціальна діяльність Миколаївського міського ломбарду наприкінці XIX – початку XX ст. *Наукові праці*. Том 48. Випуск 35., Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2005. С. 101-107

Казьмирчук М.Г. Соціальна діяльність ломбардів підросійської України (1886-1917): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: спец.: 07.00.01 «Історія України». Чернівці, 2009. 15 с.

Каминка А. И. Акционерные компании: юридическое исследование. Т. 1. Санкт-Петербург: Типо-литография А. Е. Ландау, 1902. 512 с.

Кириченко В.Е. Правова протидія лихварству в Російській імперії, Харків. 2011. С. 110-120.

Scientific Bulletin of the Izmil State University of Humanities.
Section Historical Sciences. Issue 52

- Кильчевский В. А. Какая разница между частным банком и кредитным товариществом (Из бесед на кооперативных курсах). Смоленск, 1913. 48 с.
- Крушеван П.А. Бессарабия: графический, исторический, статический, экономический, этнографический, литературный и справочный сборник. Москва: Типография А.В.Васильева, 1903. 511 с.
- Лебедеко О.М., Тичина А.К. Українське Подунав'я: минуле та сучасне. Одеса: Астропринт, 2002. 208 с.
- Margaret S. Miller. The Economic development of Russia 1905-1914 with special reference to trade, industry and finance. P. S. King & Son. Ltd., Publishers. Orchard House. Westminster. S.W.1. London, 1926. 331 p.
- Мошенский С.З. Рынок ценных бумаг Российской империи. Москва: Экономика, 2014. 560 с.
- Мунтян М.П. Социально-экономическое развитие Бессарабии в XIX в. Кишинев: Штиинца, 1977. 120 с.
- Орлик С.В. Проблеми фінансової політики Російської імперії в роки Першої світової війни в науковій спадщині М.І. Тугана-Барановського. *Український історичний журнал*. 2017. №1. С. 60-72.
- Південна Бессарабія (кінець XVIII – XIX ст.) / під редакцією Л.Ф. Циганенко. Ізмаїл: СМІЛ, 2011. 216 с.
- Payne J. L. The Savings Bank of Glasgow 1863-1914. London. 1967. 456 p.
- Peryton L. Metby J. Savings banks in England in XIX c. London. 2018. 23 p.
- Розенталь Л. По вопросу о земледельческом кредите, предложенному на съезде сельских хозяев. Санкт-Петербург: Типография высочайше утв. императором, 1865. 63 с.
- Сидорович Є. До питання про переселення французької аристократії на Південь України наприкінці XVIII – початку XIX ст. *Краєзнавство*. 2018. № 2. С. 135-139.
- Синявська Л.І. Вплив фінансової діяльності уряду Російської імперії на розвиток підприємств важкої промисловості сходу й півдня України в 1914-1916 рр. *Український історичний журнал*. 2014. №3. С. 56-69.
- Толкушкин А.В. История налогов в России. Москва: Юрист, 2001. 432 с.
- Томазов В.В. Матвій Маврокордато – громадський діяч, благодійник та меценат. *Краєзнавство*. 2015. №1-2. С. 136-140.
- Томазов В.В. Одеські купці Янніс і Томас Раллі та їхні нащадки: соціальна адаптація й еволюція родини (XIX ст.). *Український історичний журнал*. 2016. №4. С. 53-72.
- Туган-Барановский М. Социальные основы кооперации. Москва: Тип. Товарищество И.Н. Кушнирёв и К^о, 1916. 521 с.
- Циганенко Л.Ф. Дворянство Півдня України (друга половина XVIII – 1917 рр.). Ізмаїл: СМІЛ, 2009. 384 с.
- Шевченко В.В. Правове регулювання банківської діяльності у підросійській Україні (кінець XIX – початок XX ст.). *Український історичний збірник*. 2008. Вип 11. С. 133-138.
- Шевченко В. В. Приватне банкірське підприємництво в Одесі (XIX – початок XX ст.). Київ: НАН України. Ін-т історії України, 2010. 266 с.
- Якименко М.С. Кредитна система сільського господарства в умовах аграрних реформ другої половини XIX – початку XX ст. *Український історичний журнал*. 2017. №2. С. 64-75.

REFERENCES

- Bashly M.I. (2013). Rosiyske dvoryanstvo v istoriyi Bessarabiyi (70-ti rr. XIX – pochatok XX st.). [Russian nobility in the history of Bessarabia (70s of the XIX century – the ear of the XX century)]. Materialy desyatoyi Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi «Ukrayina naukova». [Materials of the tenth International Science and Practice Conference «Ukraine of Science»]. K: Mehanom. S. 1-3. [in Ukrainian]

**Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного
університету. Серія: Історичні науки. Випуск 52.**

Berh L. S. (1918). Strana-lyudy-khozyaystvo. [Country-people-economy]. Petrohrad: Ohny, 242 s. [in Russian]

Bylymovych O. (1914). K voprosu o rastsenke khozyaystvennikh blah. [The question of the pricing of economic benefits.]. Ch. 1. Kyev, 41 s. [in Russian]

Hrosul Y.S., Y.H. Budak. (1972). Ocherky ystoryy narodnoho khozyaystva Bessarabyi. (1861-1905 hh.). [Essays on the history of the national economy of Bessarabia. (1861-1905)]. Kyshynev: Kartya Moldovenyashke, 603 s. [in Russian]

Hyndyn Y.F. (1927). Banky y promishlennost v Rossyy. K voprosu o fynansovom kapytale v Rossyy. [Banks and industry in Russia. On the issue of financial capital in Russia]. Moskva: Aktsyonernoe «Promyzdat» Obshchestvo, 208 s. [in Russian]

Hyndyn Y.F. (1960). Hosudarstvenniy bank y ekonomycheskaya polytyka tsarskoho pravytelstva (1861-1892 hh.). [State Bank and Economic Policy of the Tsarist Government (1861-1892)]. Moskva: Akademyya Nauk SSSR. Hosfynyndat, 412 s. [in Russian]

Shemyakov D.E. (1980). Ocherky ekonomycheskoy ystoryy Bessarabyi epokhy ymperyalyzma. [Essays on the economic history of Bessarabia in the era of imperialism]. Kyshynev: Shtyynntsa, 252 s. [in Russian]

Dovzhuk I.V. (2005). Investuvannya promyslovosti Pivdnyia Ukrayiny naprykintsi KhIKh – na pochatku KhKh st. [Investing in the promises of the Day of Ukraine for the 19th century – on the ear of the 20th century]. *Istorychni zapysky*. [Historical notes]. Vyp. 7. Luhans'k: Vyd-vo SNU im. V. Dalya., S. 78-87. [in Ukrainian]

Druzhkova Y. S. (2010). Evreyskye bankyry v Odesse XIX veka. [Jewish bankers in Odessa in the 19th century]. Odesa: Myhdal Times №48-49. S. 36-39. [in Russian]

Ekonomichna istoriya Ukrayiny : Istoryko-ekonomichne doslidzhennya: v 2 t. [Economic history of Ukraine: Historical and economic history: in 2 volumes]. [avtorskyi kolektyv: T. A. Balabushevych, V. D. Baran, V. K. Baran ta in.]; pid redaktsiyeyu V. A. Smoliya. [T. 2.]. Kyiv: NAN Ukrayiny. Inctytut istoriyi Ukrayiny. Nika-Tsentr, 696 s. [in Ukrainian]

Zhukov V.Y. (1975). Horoda Bessarabyi 1861-1900 (Ocherky sotsyalno-ekonomycheskoho razvytyya). [Cities of Bessarabia 1861-1900 (Essays on socio-economic development)]. Kyshynev: Shtyynntsa, 291 s. [in Russian]

Zak A.N. (1911). Krestyanskiy pozemelniy bank 1883-1910. [Peasant Land Bank 1883-1910]. Moskva: Typohrafiya A.L.Levensa, 607 s. [in Russian]

Kazmyrchuk M.H. (2005). Sotsialna diyalnist Mykolayivskoho miskoho lombardu naprykintsi XIX – pochatku XX st. [Social activity of the Mykolaivsky city pawnshop for example XIX – ear of XX century]. *Naukovi pratsi*. [Scientific works]. Tom 48. Vypusk 35., Kyiv: Kyivskyy natsionalnyy universytet imeni Tarasa Shevchenka, S.101-107. [in Ukrainian]

Kazmyrchuk M.H. (2009). Sotsialna diyalnist lombardiv pidrosiyskoyi Ukrayiny (1886-1917) [Social activity of pawnshops of pedagogical Ukraine (1886-1917)]: avtoreferat dysertatsiyi na zdobuttya naukovooho stupenya kandydata istorychnykh nauk: spets.: 07.00.01 «Istoriya Ukrayiny». Chernivtsi, 15 s. [in Ukrainian]

Kamynka A. Y. (1902). Aktsyonernye kompanyy: yurydycheskoe yssledovanye. [Joint-stock companies: legal research]. T. 1. Sankt-Peterburh: Typo-lytohrafiya A. E. Landau, 512 s. [in Ukrainian]

Kyrychenko V.E. (2011). Pravova protydiya lykhvarstvu v Rosiyskiy imperiyi. [Legal opposition to recklessness in the Russian Empire]. Kharkiv. S. 110-120. [in Ukrainian]

Kylchevskyy V.A. (1913). Kakaya raznytsa mezhdru chastnym bankom y kredytnym tovaryshchestvom (Yz besed na kooperatyvnykh kursakh). [What is the difference between a private bank and a credit partnership (From conversations at cooperative courses)]. Smolensk, 48 s. [in Russian]

Krushevan P.A. (1903). Bessarabya: hrafycheskyy, ystorycheskyy, statycheskyy, ekonomycheskyy, etnohrafiycheskyy, lyteraturnyy y spravochniy sbornyk. [Bessarabia: graphic, economic, historical, statistical, ethnographic, literary and reference collection].

Scientific Bulletin of the Izmil State University of Humanities.
Section Historical Sciences. Issue 52

historical, static, economic, ethnographic, literary and reference collection]. Moskva: Tipohrafiya A.V. Vasyleva, 511 s. [in Russian]

Lebedenko O.M., Tychyna A.K. (2002). Ukrayinske Podunavya: mynule ta suchasne. [Ukrainian Podunav'ya: passed that now]. Odesa: Astroprynt, 208 s. [in Ukrainian]

Margaret S. Miller. (1926). The Economic development of Russia 1905-1914 with special reference to trade, industry and finance. P. S. King & Son. Ltd., Publishers. Orchard House. Westminster. S.W.1. London, 331 s. [in English]

Moshenskyy S.Z. (2014). Rinok tsennikh bumah Rossyyskoy ymperyy. [The securities market of the Russian Empire]. Moskva: Ekonomyka, 560 s. [in Russian]

Muntyan M.P. (1977). Sotsyalno-ekonomycheskoe razvytye Bessarabyy v XIX v. [Socio-economic development of Bessarabia in the 19th century]. Kyshynev: Shtyynntsa, 120 s. [in Russian]

Orlyk S.V. (2017). Problemy finansovoyi polityky Rosiyskoyi imperiyi v roky Pershoyi svitovoyi viyny v naukoviy spadshchyni M.I. Tuhana-Baranovskoho. [Problems of the financial policy of the Russian Empire in the Rock of the First World War in the Scientific Decline M.I. Tugan-Baranovsky]. *Ukrayinskyy istorychnyy zhurnal*. [Ukrainian Historical Journal.]. №1. S. 60-72. [in Russian]

Pivdenna Bessarabiya (kinets KVIII – XIX st.). [Pivdenna Bessarabia (end of the 18th – 19th centuries)] / pid redaktsiyeyu L.F. Tsyhanenko. Izmayil: SMYL, 216 s. [in Ukrainian]

Payne J. L. (1967). The Savings Bank of Glasgow 1863-1914. London. 456 p. [in English]

Peryton L., Metby J. (2018). Savings banks in England in XIX. London. 23 p. [in English]

Rozental L. (1865). Po voprosu o zemledelcheskom kredyte, predlozhenomu na s'ezde sel'skykh khozyaev. [On the issue of agricultural credit proposed at the congress of farmers]. Sankt-Peterburh: Tipohrafiya vysochayshe utv. ymperatorom, 63 s. [in Russian]

Sydorovych Y. (2018). Do pytannya pro pereselennya frantsuzkoyi arystokratyi na Pivdeni Ukrainy naprykintsi XVIII – pochatku XIX st. [Before the meal about the resettlement of the French aristocracy on the Pivden of Ukraine for example XVIII - the ear of the XIX century]. *Krayeznavstvo*. [Fancy]. № 2. S. 135-139. [in Ukrainian]

Synyavka L.I. (2014). Vplyv finansovoyi diyalnosti uryadu Rosiyskoyi imperiyi na rozvytok pidpryyemstv vazhkoyi promyslovosti skhodu y pivdnya Ukrainy v 1914-1916 rr. [Influencing the financial performance of the Russian Empire on the development of enterprises of important industry at the outset of the first anniversary of Ukraine in 1914-1916 rr]. *Ukrayinskyy istorychnyy zhurnal*. [Ukrainian Historical Journal]. №3. S. 56-69. [in Ukrainian]

Tolkushkyn A.V. (2001). Ystoryya nalohov v Rossyy. [History of taxes in Russia]. Moskva: Yuryst, 432 s. [in Russian]

Tomazov V.V. (2015). Matviy Mavrokordato – hromadskyy diyach, blahodiynyk ta metsenat. [Matviy Mavrokordato is a huge child, a benefactor and a patron of the arts]. *Krayeznavstvo*. [Fancy]. №1-2. S. 136-140. [in Ukrainian]

Tomazov V.V. (2016). Odeski kuptsi Yannis i Tomas Ralli ta yikhni nashchadky: sotsialna adaptatsiya y evolyutsiya rodyny (XIX st.). [Odessa merchants Yannis i Thomas Ralli and echni sites: social adaptation of the motherland's eulogy (XIX century)]. *Ukrayinskyy istorychnyy zhurnal*. [Ukrainian Historical Journal]. №4. S. 53-72. [in Ukrainian]

Tuhan-Baranovskyy M. (1916). Sotsyalniye osnovy kooperatsyy. [Social foundations of cooperation]. Moskva: Typ. Tovaryshchestvo Y.N. Kushnyryov y Ko , 521 s. [in Russian]

Tsyhanenko L.F. (2009). Dvoryanstvo Pivdnya Ukrainy (druha polovyna KhVIII – 1917 rr.). [The nobility of the Pivdnya of Ukraine (another half of the 18th – 1917 years)]. Izmayil: SMYL, 384 s. [in Ukrainian]

Shevchenko V.V. (2008). Pravove rehulyuvannya bankivskoyi diyalnosti u pidrosiyskiy Ukraini (kinet' KIX – pochatok XX st.). [The right to regulate banking activity in the European Ukraine (the 19th century is the ear of the 20th century)]. *Ukrayinskyy istorychnyy zbirnyk*. [Ukrainian Historical Collection]. Vyp 11. S. 133-138. [in Ukrainian]

Yakymenko M.S. (2017). Kredytna systema silskoho hospodarstva v umovakh ahrarnykh reform druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. [The credit system of agriculture in the context of agrarian reforms of the second half of XIX – early XX centuries.]. *Ukrayinskyu istorychnyy zhurnal*. [Ukrainian Historical Journal]. №2. S. 64-75. [in Ukrainian]

АНОТАЦІЯ

В даній статті зроблена спроба узагальнення та систематизації за проблемно-хронологічним методом існуючої наукової літератури з питання внеску Бессарабського дворянства в розвиток кредитно-банківської системи регіону. Доведено, що починаючи з утворення центрального Державного банку Російської імперії, дослідники зупинилися лише на фіксації подій та характеристик загального стану кредиту в державі. Зауважено, що наприкінці XIX ст. з'являються теоретичні праці, в яких кредитно-банківська система розглядається як соціально-економічне явище. Дано пояснення, що у період панування радянської ідеології розгляд цієї теми не був предметом спеціальних досліджень і лише в ряді робіт зустрічалися фрагментарні згадки про участь дворянства у фінансовій системі імперії, що визначались як негативне явище. Звернення до тематики кредиту відновилися лише на початку 90-х рр. XX ст.

В статті подано матеріал за проблемно-хронологічним принципом. Окремо зазначено про дослідження з історії становлення та розвитку кредиту. В цьому напрямку наголошено, що публікації XIX ст. зосереджувалися на практичній та статистичній діяльності кредитних установ, більшість наукових праць XX ст. будувалися за марксистським підходом із акцентом на негативні ознаки фінансової системи Російської імперії, наприкінці XX ст. розпочинається період соціально-економічних та юридичних досліджень, аналізуються різноманітні дослідницькі питання. Виявлено низку розвідок з історії південнобессарабських земель, в яких розглядалася роль дворянської верстви Бессарабії в кредитно-банківській системі імперії в досліджуваній період. Окрему увагу автором було звернуто на дослідження вітчизняних учених, які займалися вивченням економічного та кредитно-банківського становища в українських землях, в тому числі Півдня України. Висвітлено, що початку XXI ст. в умовах регіоналізації історичної науки дослідники звертають увагу на вивчення участі бессарабського дворянства в кредитній діяльності та лихварстві. Розглянуто праці з історії розвитку дворянства, в яких у торкалися питань їх економічної та фінансової діяльності.

Автором наголошено, що у сучасній історіографії існує достатня кількість напрацювань з різноманітних питань, пов'язаних з історією бессарабського та південноукраїнського нобілітету різних хронологічних періодів, однак участь та внесок аристократії Бессарабської губернії в розвиток фінансової системи комплексно не досліджувалися.

Ключові слова: історіографія, наукові праці, Бессарабія, нобілітет, кредит.